

Moniääninen teos haastaa lukijansa pohtimaan paitsi sanottua myös sanomisen tapaa. Sen kutsua keskusteluun uskonnon ja sukupuolen tutkimuksesta on mahdotonta vastustaa.

ANNI TSOKKINEN, FIL. TRI

JARMO KOKKONEN
Sukupuoli ja yhteisöllisyys
rippikoulun rituaaleissa.
Kirkon tutkimuskeskuksen
julkaisuja 123. Tampere:
Kirkon tutkimuskeskus
2016. 363 s.

Jarmo Kokkonen väitöstudium tarkastelee Suomen evankelis-luterilaisen kirkon menestystuotetta, rippikoulua, verrattain harvinaisesta rituaaliteoreettisesta näkökulmasta. Kysessä on kirkkososiologian alaan kuuluva etnografinen tutkimus, joka kytkeytyy samalla nuoriso-, koulu- ja sukupuolentutkimukseen. Kun ottaa huomioon sen, kuinka vähän näitä teoreettisia ja menetelmällisiä näkökulmia on suomalaisessa teologisessa tutkimuksessa hyödynnetty, Kokkonen tutkimusta voi pitää uraauurtavana.

Rituaalitutkimus tarjoaa Kokkonen mukaan erityisen hedelmällisen näkökulman uskonnon ja seksuaalisuuden vuorovaikutuksen tarkasteluun. Tutkimuksessa rituaalin luonne ymmärretään sosiologi ja antropologi Émile Durkheimin, antropologi Victor W. Turnerin, sosiologi Erving Goffmanin ja sukupuolentutkija Judith Butlerin teoretisointien mukaisesti kollektiivisena, toistuvana, julkisena ja ruumiillisena esityksellisenä toimintana. Näin ymmärrettynä rituaalit eivät niinkään heijasta yksilön sisäistä maailmaa kuin luo sitä; toistuvat rituaalit tuottavat jaettuja merkityksiä ja sisältöjä. Tutkimuksessa sukupuolta, seksuaalisuutta ja uskonnollista yhteisöllisyyttä yhdistää niiden tehty ja neu-

vottelunvarainen – performatiivinen – luonne.

Kokkonen määrittelee tehtävään analysoida sukupuolen ja yhteisöllisyyden rakentumista rippikoulun rituaaleissa ja rituaalinkaltaisissa tilanteissa, kuten lauluissa tai leikeissä. Vaikka tutkimuksessa käsitellään rippikoulun käsitettä, keskittyy se jo aineistonsa puolesta rippikoulun leirijakson tarkasteluun. Tutkimusaineisto on kerätty pääasiassa kahden seurakunnan rippileireillä, ja se on etnografiselle tutkimusotteelle ominaisesti runsas koostuen 50 tutkimushaastattelusta, havainnointiin perustuvista tutkimuspäiväkirjoista, opetus- ja iltaohjelmien tilanenaohoitteista, nuorten kirjallisista tuotoksista, valokuva- ja videomateriaalista, istumajärjestyksistä ja sosiogrammeista, rippikoulua ohjaavista virallisista suunnitelmista sekä soveltuvin osin rippikoulussa käytetyistä opetusmateriaaleista, lauluista ja kertomuksista.

Aineistoa analysoidaan neljäs-tä toisiinsa limittyvästä rippikoulun kerrostumasta käsin. Ensimmäisessä analyysiluvussa keskitytään sukupuolen rakentumiseen rippikoulun fyysisessä (esimerkiksi tila, aika, tunne ja ruumiillisuus) ja epävirallisessa (ystävyyssuhteet, nuorten omat ryhmät ja vuorovaikutus) kerrostumassa. Näiden kerrostumien kohdalla Kokkonen tarkastelee erityisesti konkreettisen yhteisöllisyyden – yhteisen tilan ja ajan mahdollistamien sosiaalisten suhteiden – merkitystä sukupuolen rakentumiselle. Toinen analyysiluku käsittelee sukupuolen rakentumista rippikoulun virallisessa (suunnitelmat, ohjeet ja säännöt) ja sakraalissa (hiljaisuus, hengellisyys ja hartaus) kerrostumassa. Näissä sukupuolen rakentumista tarkastellaan yhteydessä symboliseen yhteisöllisyyteen, jolla viitataan yhteisyyteen rippikoulua laajemmassa kollektiivissa. Viimeinen analyysiluku keskittyy virallisen rippikoulun opetukseen seksuaalisuudesta.

Rituaalitutkimuksen teorioiden ja käsitteiden hyödyntäminen avaa

ainutlaatuisen näkökulman rippikoululaisiin siirtymäriitin liminaalivaihe elävänä yhteisönä. Liminaalivaihe merkitsee rajalla olemista; esimerkiksi sosiaaliset suhteet, aika, tila ja sukupuoli määrittyvät uudella tavalla. Kokkonen kuvaa tällaista yhteisöllistä tilaa Victor W. Turnerin käsitteellä *communitas*. Käsite kuvaa liminaalitulassa vallitsevaa tasa-arvoa, yhteisöllisyyttä, yhteishenkeä ja hierarkioiden purkautumista. Tällainen yhteisyys rakentuu jaettujen rituaalien ja ritualisoinnin varassa. Esimerkiksi jokin tietty laulu voi nousta rippileirillä symboloimaan koetun yhteisöllisyyden huippuhetkeä. Kokkonen toteaaakin, että rippikoulujen suosion taustalla nähty myönteinen kokonaisilmapiiri perustuu juuri rippikoulun *communitas*-luonteelle.

Kokkonen kuvaa terävästi liminaalitulassa olevan yhteisön rakentumista. Havainnot esimerkiksi ajan, tilan tai isosten merkityksestä sosiaalisten suhteiden rakentumiselle avaavat uudella tavalla rippikoulun yhteisöllisyyden muotoutumista. Esimerkiksi leirikeskuksen arkkitehtuurilla ja tilajärjestelyillä on suuri merkitys sosiaalisen vuorovaikutuksen muotoutumisessa. Rituaalinen aika (leirin päiväjärjestys) ja rajattu tila (leirikeskus) ovat jo itsessään elintärkeitä liminaalitulassa olevalle yhteisölle: esimerkiksi vanhempien vierailun kaltainen interventio edellyttää erilaisia kriisirituaaleja (esimerkiksi erityinen iltaohjelma) yhteisön ”normaalien” rajojen palauttamiseksi. Isosten vetämillä pienryhmillä taas näyttää olevan keskeinen merkitys kokonaisleirin yhteishengen muotoutumisen kannalta. Rentous rippikoulun peruskokemuksena näyttää pitkälti perustuvan isosten liminaaliin rooliin. Kokkonen mukaan isonen – diminutiivissa sananmukaisesti – on yhtäältä osa rippikoulun virallista hierarkiaa ja toisaalta osa rippikoululaisten epävirallista yhteisöllisyyttä.

Kokkonen työn erityiseksi ansioksi on nostettava myös rippikou-

lun, symbolisena yhteisöllisyytenä nähdyn kansallisuuden ja sukupuolen pienieleisten kytkösten esiin nostaminen. Rippikoulun kytkeytyminen suomalaisuuteen tapahtuu Kokkosen mukaan heteroseksuaalisen maskuliinisuuden korostamisen myötä. Rippikoulu rinnastuu toiseen kansallisen identiteetin tuotantolaitokseen, armeijaan: miestyöntekijät viljelevät armeijaslangia, majoitustiloista puhutaan ”korsuina” ja miesohjaajien ja poikaleiriläisten tapaamisissa siteerataan *Tuntematonta sotilasta*.

Yhteisöllisyyden ja sukupuolen rakentumisen tarkastelu ei tutkimuksessa aina toteudu tasapainoisesti. Kahden laajan teeman yhdessä kuljettaminen ja yhteen nivominen on haastava tehtävä, ja usein lukijalle syntyy vaikutelma, että fokus on sukupuolen rakentumisen sijaan yhteisöllisyyden rakentumisessa. Tätä epäsuhtaa selittänee valittu rituaalitutkimuksellinen näkökulma, joka korostaa yhteisöllisyyden eri ulottuvuuksia. Yhteisöllisyyden rakentumista käsitelläänkin analyysiluvuissa usein monisyisemmin ja laajemmin kuin sukupuolen rakentumista. Vahvimmin sukupuolen ja seksuaalisuuden teemat nousevat esiin viimeisessä analyysiluvussa.

Kokkonen nojaa sukupuolen rakentumisen analyysissaan yhdysvaltalaisen queer-teoreetikko Judith Butlerin klassiseen performatioteoriaan. Tämän lisäksi hyödynnetään erityisesti maskuliinisuustutkimuksen teorioita ja käsitteitä. Sukupuolentutkimuksellisia näkökulmia olisi kenties voinut ottaa laajemmin rituaalitutkimuksen rinnalle. Nyt lukijan on vaikea tulkita, mitä esimerkiksi ”sukupuolirajan” tai ”maskuliinisella sukupuolten järjestyksen” käsitteillä tarkoitetaan. Myös seksuaalisuuden ilmiöt jäävät vähälle huomiolle. Esimerkiksi Kokkosen tulkinta siitä, että rippileirillä tapahtuva poikien lisääntyminen ja ristiinpukeutuminen sekä tyttöjen vähentynyt meikkaaminen kertovat sukupuolirajan liudentumisesta ja sukupuolitt-

tuneista normeista vapautumisena, on osuva. Lukija jää kuitenkin pohtimaan, mitä nämä ilmiöt kertovat seksuaalisuuden ja erityisesti heteromaskuliinisuuden rakentumisesta liminaalivaiheessa olevassa yhteisössä.

Sukupuolen ja yhteisöllisyyden tarkastelun epäsuhtaa voi selittää osaltaan myös Butlerin hankala suhde muihin käytettyihin teorioihin. Erityisesti Erving Goffmanin ja Butlerin performatiokäsityksissä on monien yhtäläisyyksien lisäksi myös merkittäviä eroja, joista keskeisin liittyy kysymyksiin subjektista ja toimijuudesta. Goffmanille performatiion suorittaa aina ”joku”, joka kulttuurisia normeja performoimissaan tulee omaksuneeksi myös identiteetin ja sukupuolen. Butler taas näkee, että sukupuolittunut ja seksualisoitu subjekti syntyy performatiivisen toiston seurauksena: yksilö ei esitä tai performoi, vaan hänen olemassaolonsa perustuu (kulttuurin ohjaamaan ja tiedostamattomaan) performatiivisuuteen. Tällöin esimerkiksi sukupuolella ”leikkiminen” ei välttämättä tuota tavoiteltua tulosta. Performatiivisuuden käsitteen monimerkityksellisyttä esimerkiksi suhteessa vallan kysymyksiin olisi ollut hyvä käsitellä laajemmin, sillä lähtökohtaisesti kyse on hyvin hedelmällisestä teoreettisesta vuoropuhelusta. Esimerkiksi Kokkosen tapa tarkastella uskontoa olemukseltaan performatiivisena on inostava.

Jarmo Kokkosen väitöstutkimus on tärkeä ja tarpeellinen. Rituaalitutkimuksen näkökulma paljastaa, miksi rippikoulu on Suomessa niin suosittu. Kyse on ennen kaikkea siirtymärituaalin voimakkaasta yhteisöllisyydestä, *communitas*-hengestä, jonka saavuttaminen on yksilön myöhemmissä elämänvaiheissa vaikeaa ilman uutta kollektiivia. Lisäksi Kokkosen tutkimus osoittaa rippikoulun sukupuolittavan luonteen. Kokkonen hahmottaa tutkimuksessaan rippikoulun kulttuurisen mallin, eräänlaisen rituaaleissa elävän

konvention, joka ohjaa sukupuolen rakentumista. Viimeisessä analyysiluvussa Kokkonen esittääkin, että rippikoulun keskiössä – pyhäinä – ovat pohjimmiltaan sukupuoli ja heteroseksuaalisuus, vaikka rippikoululaiset tai työntekijät eivät itse näin ajattelisikaan. Tämä johtuu siitä, että rippikoulun sukupuolittava voima toimii performatiivisesti – ilman nuorten tai aikuisten erityistä intentiota. Tätä kuvaa esimerkiksi leirihäinstitiution keskeisyys rippikoulussa.

Kokkosen mukaan sukupuolittavia konventioita tulisi purkaa esimerkiksi vahvistamalla nuorten osallisuutta rippikoulun suunnittelussa ja toteuttamisessa sekä tarkastelemalla kriittisesti rippikoulun rituaalien sukupuolittavaa aspektia. Rippikoulussa – ja kirkossa – olisi myös tarvetta puheelle sukupuolen ja seksuaalisuuden suhteesta hengellisyyteen, sillä kirkon kanta ei ole nuorille(kaan) merkityksellinen. Tätä vaikeuttaa Kokkosen mukaan se, että kirkosta ja rippikoulusta uupuu tällä hetkellä sukupuolen ontologia. Sen hahmottamisessa teologian ja sukupuolentutkimuksen liitto voi kuitenkin olla ratkaisevassa roolissa. Kokkosen tutkimuksen äärellä tähän väitteeseen on helppo yhtyä.

TEEMU RATINEN, TEOL. TRI

FRANCESCA ARAN
MURPHY & TROY A.
STEFANO (ED.)

**The Oxford Handbook
of Christology. Oxford
University Press 2015.
670 s.**

Kokemukseni on ollut, että Oxfordin ja Cambridgen käsikirjat ovat tyyppillisesti varsin hyviä. Uusin kristologia-opus ei tee poikkeusta. Tarjolla on taas jämäkkä kokonaisuus, joka on samanaikaisesti kattava ja perinpohjainen sekä helposti lähestyttävä. Kirja koostuu neljästäkymmenes-